

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.638

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(42\).1002](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(42).1002)

К. М. Алієва

orcid.org/0000-0002-2346-9026*ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***ВПЛИВ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК НЕПОВАГИ ДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
НА ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЦЬОГО ДІЯННЯ**

Постановка проблеми. Чинний КК України не містить норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу.

Проте ст. 189-1 КК України 1960 р. передбачала відповідальність за образу працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з охороною громадського порядку, що каралось позбавленням волі на строк до двох років, або виправними роботами на той же строк, або штрафом у розмірі від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1].

В умовах воєнного стану Верховна Рада України звернула увагу на необхідність криміналізації посягань на честь і гідність військовослужбовців та 03 березня 2022 р. доповнила КК України статтею 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», якою передбачила кримінальну відповідальність, зокрема, за образу честі і гідності військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації [2].

На наш погляд, суспільна небезпечність посягань на честь і гідність працівників правоохоронних органів при здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації є не меншою, ніж аналогічні посягання на честь і гідність військовослужбовців.

У Верховній Раді України зареєстровані проекти Законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців» від 08.02.2021 р. № 5050 [3] та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні пра-

випорушення щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів» від 24.02.2021 р. № 5050-1 [4], метою яких, зокрема, є захист честі і гідності працівників правоохоронних органів.

Наведені положення свідчать про необхідність дослідження питань диференціації та криміналізації відповідальності за посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання диференціації та криміналізації відповідальності за діяння проти працівників правоохоронних органів досліджувались такими вченими як М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, П.Ф. Гришанин, В.Т. Дзюба, С.В. Єрмолаєва-Задорожня, М.П. Журавльов, В.А. Клименко, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, М.В. Лошицький, Т.П. Мінка, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та ін. Разом з тим єдиного підходу щодо визначення ступеня суспільної небезпечності посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу та принципів криміналізації цього діяння на сьогоднішній день не вироблено.

Метою статті є виокремлення об'єктивних ознак проявів неповаги до працівника правоохоронного органу та визначення їх впливу на принципи криміналізації цього діяння.

Виклад основного матеріалу. Підвищена суспільна небезпека проявів неповаги до працівника правоохоронного органу в порівнянні із заподіянням особі моральної шкоди, яка відшкодовується у порядку цивільного судочинства, полягає в тому, що такі дії посягають на гідність працівників правоохоронних органів, на яких покладене особливе завдання у сфері охорони громадського порядку [5]. При цьому правоохоронець, як носій певних державних повноважень та службових обов'язків, підлягає ризику порушення особистих немайнових прав значно частіше, ніж звичайні громадяни, отже і захисту потребує більш фундаментального [6, с. 29]. У судовій практиці правова оцінка образи представників влади (йдеться

насамперед про працівників правоохоронних органів) як правило здійснюється в комплексі з іншими протиправними діями – погрозами, фізичним насильством, хуліганськими діями, опором представникам влади тощо [7, с. 67].

Відсутність у законодавстві України норм про відповідальність за прояви неповаги до працівника правоохоронного органу викликає труднощі при з'ясуванні поняття й сутності, ступеня суспільної небезпечності цих посягань, їх співвідношення зі схожими за об'єктивними та суб'єктивними ознаками кримінальними та адміністративними правопорушеннями. У зв'язку з цим виникає необхідність встановлення найбільш істотних об'єктивних ознак таких діянь. Питання доцільності криміналізації посягань на честь і гідність працівника правоохоронного органу, на наш погляд, варто починати з виявлення особливостей, притаманних родовому й безпосередньому об'єктам таких діянь.

Родовий об'єкт посягань на честь і гідність працівника правоохоронного органу неоднорідний: у випадку прояву неповаги до працівника правоохоронного органу, який не виконує обов'язків щодо проведення досудового розслідування або дізнання, ним виступає авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та діяльність журналістів, а у випадку прояву неповаги щодо слідчого або дізнавача у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків – правосуддя.

Правосуддя як родовий об'єкт кримінальних правопорушень у кримінальному праві має широкий зміст. Ним визнається не тільки діяльність суду щодо розгляду й вирішення цивільних та кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення, але й діяльність правоохоронних органів, які сприяють такій діяльності – прокуратури, досудового розслідування, органів й установ виконання покарань. Зазначимо, що кримінальний закон охороняє не всі види діяльності органів правосуддя, а лише ті, які безпосередньо спрямовані на реалізацію завдань і цілей правосуддя. Таким чином, родовим об'єктом прояву неповаги щодо слідчого або дізнавача слід вважати сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальну діяльність органів досудового розслідування з реалізації завдань та цілей правосуддя.

Висновок про те, що родовим об'єктом прояву неповаги до працівника правоохоронного органу, який не виконує обов'язків щодо проведення досудового розслідування або дізнання, виступає авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та діяльність журналістів впливає з аналізу змісту розділу XV Особливої частини КК України.

Авторитет правоохоронних органів як видовий об'єкт аналізованих нами кримінальних правопо-

рушень, є одним з видів авторитету органів державної влади і має свої особливості, що дозволяє відмежувати посягання на нього від інших кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади.

Одним із суб'єктів цих відносин є працівник правоохоронного органу, який діє від імені відповідного органу і в межах наданих йому повноважень має право вимагати від інших суб'єктів поведінки, відповідної встановленим правовим нормам. З одного боку, працівник правоохоронного органу у системі відповідного органу влади виступає як державний службовець, який з моменту прийняття на роботу є носієм певних прав та обов'язків. З іншого боку, працівники правоохоронних органів виступають уповноваженими особами щодо порушників громадського порядку та інших правових приписів, охорона яких становить сферу службових обов'язків такого працівника. Для виконання покладених на нього завдань працівник правоохоронного органу наділяється певними повноваженнями щодо інших членів суспільства, зобов'язаних виконувати його законні вимоги.

Ефективна охорона нормальної діяльності правоохоронних органів та їх представників вимагає встановлення кримінальної відповідальності не тільки за посягання на їх життя та здоров'я, але й за діяння, пов'язані з проявами неповаги до цих представників. Доцільність диференціації законодавцем юридичної відповідальності за різні види посягань на честь і гідність працівників правоохоронних органів пов'язана з різним ступенем їх суспільної небезпеки – заподіянням шкоди цілому ряду охоронюваних об'єктів.

У теорії кримінального права немає єдиної точки зору щодо безпосереднього об'єкту посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу. Найпоширенішою точкою зору є визнання наявності двох безпосередніх об'єктів – основного та додаткового. Основним визнається авторитет правоохоронних органів, а додатковим – честь і гідність представників цих органів [8, с. 244].

Також поширеною точкою зору є визнання наявності лише одного основного безпосереднього об'єкту посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу, яка обґрунтовується тим, що кримінально-правова охорона авторитету правоохоронних органів або діяльності зі здійснення правосуддя включає всебічний захист від кримінально-протиправних посягань і носіїв державної влади, які здійснюють цю діяльність. І, навпаки, кримінально-правовий захист таких осіб у зв'язку з виконанням ними обов'язків з охорони громадського порядку або будь-яких інших правових приписів зі сфери їх службових обов'язків, є захистом авторитету правоохоронних орга-

нів або діяльності зі здійснення правосуддя від заподіяння шкоди у випадку кримінально-протиправних посягань.

Іншими словами, охорона одного об'єкту у такому випадку автоматично становить охорону іншого, що унеможлиблює відмежування безпосередніх об'єктів посягання – авторитету відповідних органів та правосуддя від честі і гідності осіб, які забезпечують діяльність таких органів та правосуддя.

На наш погляд, підхід щодо визнання честі і гідності працівника правоохоронного органу частиною авторитету правоохоронного органу як видового об'єкта кримінального правопорушення нівелює межі між вказаним авторитетом та іншими об'єктами, які страждають від кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV Особливої частини КК України, зокрема, життям, здоров'ям, власністю працівників правоохоронних органів.

Звісно, посягання на честь, гідність, здоров'я, життя працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків наближує ці діяння до відповідних кримінальних правопорушень проти особи. Однак ступінь суспільної небезпеки цих посягань є більшим, оскільки при цьому страждає і авторитет правоохоронних органів.

На наш погляд, безпосередній об'єкт неповаги до працівника правоохоронного органу слід розглядати як складний, який включає у себе різні суспільні відносини. Шкода авторитету правоохоронних органів спричиняється опосередковано шляхом негативного впливу на життя, здоров'я, честь і гідність працівників цих органів у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків.

При цьому спочатку страждають особисті інтереси працівника як представника правоохоронного органу, а вже наступною чергою – встановлений порядок діяльності самих правоохоронних органів.

Через це виникає питання, який об'єкт виступає основним безпосереднім, а який – додатковим безпосереднім. При вирішенні цього питання слід визначитись, які суспільні відносини є більш важливими і, залежно від цього, вирішувати питання ступеня суспільної небезпеки посягань на ці відносини.

Згідно ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Виходячи з цього положення Основного Закону України суспільні відносини, що забезпечують охорону честі і гідності особи, є одними з найбільш важливих у нашій державі і посягання на них становить більший ступінь суспільної небезпеки порівняно з посяганням на авторитет органів державної влади.

У зв'язку з цим при вирішенні питання визначення основного і додаткового безпосередніх об'єктів неповаги до працівника правоохоронного органу пріоритетними повинні визнаватись суспільні відносини, що забезпечують охорону честі і гідності такого працівника, порівняно з авторитетом правоохоронного органу.

Визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення є запорукою дотримання правил криміналізації діяння, а саме визначення відповідного розділу Особливої частини КК України, де повинна передбачатись відповідальність за таке діяння.

Якщо виходити з цієї позиції, то логічним було б розміщення норми про неповагу до працівника правоохоронного органу у розділі III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» Особливої частини КК України.

Однак при вирішенні цього питання слід врахувати і позицію законодавця щодо законодавчої техніки, яка обрана при підготовці та прийнятті чинного КК України.

Так, на думку законодавця, життя та здоров'я працівника правоохоронного органу при посяганні на них у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, виступають основними додатковими об'єктами порівняно з авторитетом відповідного правоохоронного органу, який є основним безпосереднім об'єктом. Цей висновок впливає зі змісту розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» КК України, який містить відповідні норми (ст.ст. 345, 348).

Тому, з урахуванням особливостей законодавчої техніки, використаної при підготовці та прийнятті КК України, авторитет правоохоронних органів слід визнати основним безпосереднім об'єктом неповаги до їх працівників, а честь і гідність останніх – додатковим обов'язковим об'єктом. Відповідно норму про відповідальність за досліджуване діяння доцільно розмістити у розділі XV КК України.

На особливості криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу впливають й ознаки об'єктивної сторони цього діяння. Її специфіка полягає, на наш погляд, у тому, що таке діяння завжди має форму дії, тобто активної поведінки. Принизити честь і гідність працівника правоохоронного органу шляхом бездіяльності неможливо, яким би чином бездіяльність не сприймалась самим працівником. Бездіяльність у формі відмови виконати законне розпорядження працівника правоохоронного органу може бути ознакою іншого адміністративного або кримінального правопорушення, але не формою посягання на честь чи гідність такого працівника.

На дію, як єдину можливу форму діяння при проявах неповаги до працівника правоохоронного органу, опосередковано вказує і п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» від 26.06.92 № 8, згідно якого під образою слід розуміти такі нецензурні чи брутальні висловлювання, непристойні жести та інші аналогічні дії, вчинені щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, а щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця – у зв'язку з їх діяльністю по охороні громадського порядку, які принижують честь і гідність зазначених осіб. образою слід визнавати і непристойну оцінку особистих якостей або поведінки цих осіб [9].

На ступінь суспільної небезпеки неповаги до працівника правоохоронного органу також має вплив і обстановка вчинення такого діяння, зокрема, чи супроводжується воно вчиненням інших правопорушень. На наш погляд, публічні дії, які ображають честь і гідність працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків і не супроводжуються вчиненням інших кримінальних правопорушень, потерпілим від яких є цей працівник, потребують встановлення за їх вчинення адміністративної відповідальності.

Про доцільність такого підходу щодо криміналізації досліджуваного діяння свідчать і подані до Верховної Ради України проекти Законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців» від 08.02.2021 р. № 5050 та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів» від 24.02.2021 р. № 5050-1.

Висновки. Таким чином, об'єктивні ознаки неповаги до працівника правоохоронного органу безпосередньо впливають на принципи криміналізації цього діяння. Дослідження його основного та додаткового об'єктів дозволяє обґрунтувати доцільність встановлення відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу у розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» КК України. Проведення аналізу окремих ознак об'єктивної сторони неповаги до працівника правоохоронного органу є підставою криміналізації

лише таких проявів цієї неповаги, які супроводжуються вчиненням інших кримінальних правопорушень.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців: Проект Закону України від 08.02.2021 р. № 5050 / Верховна Рада України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71060.
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів: Проект Закону України від 24.02.2021 р. № 5050-1 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71217.
5. Заїка Ю. О. Відповідальність за образу в кримінальному законодавстві країн континентальної Європи. URL : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18159/1/Актуальні%20проблеми%20кримінального%20права_p274-277.pdf.
6. Марініч Ж. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації поліцейського. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2020. С. 24-30.
7. Боровик А.В. Підстави юридичної відповідальності за образу представника влади потребують удосконалення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021 / №4(18). С. 60-72.
8. Єпішко І. Об'єкт посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів. *Публічне право*. № 2 (30). 2018. С. 239-246.
9. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.92 № 8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text>.

Анотація

Алієва К. М. Вплив об'єктивних ознак неповаги до працівника правоохоронного органу на принципи криміналізації цього діяння. – Стаття.

У статті розглянуто питання впливу об'єктивних ознак неповаги до працівника правоохоронного органу на принципи криміналізації цього діяння. Чинний КК України не містить норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу. В умовах воєнного стану Верховна Рада України звернула увагу на необхідність криміналізації посягань на честь і гідність військовослужбовців та 03 березня 2022 р. доповнила КК України статтею 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», якою передбачила кримінальну відповідальність, зокрема, за образу честі і гідності військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної

агресії Російської Федерації. Суспільна небезпечність посягань на честь і гідність працівників правоохоронних органів при здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації є не меншою, ніж аналогічні посягання на честь і гідність військовослужбовців. Об'єктивні ознаки неповаги до працівника правоохоронного органу безпосередньо впливають на принципи криміналізації цього діяння. Дослідження його основного та додаткового об'єктів дозволяє обґрунтувати доцільність встановлення відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу у розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» КК України. Проведення аналізу окремих ознак об'єктивної сторони неповаги до працівника правоохоронного органу є підставою криміналізації лише таких проявів цієї неповаги, які супроводжуються вчиненням інших кримінальних правопорушень.

Ключові слова: честь особи, гідність особи, кримінальна відповідальність, неповага до працівника правоохоронного органу, принципи криміналізації.

Summary

Aliyeva K. M. Influence of objective signs of disrespect for a law enforcement officer on the principles of criminalization of this act. – Article.

The article considers the issue of the influence of objective signs of disrespect for a law enforcement officer on the principles of criminalization of this act. The

current Criminal Code of Ukraine does not contain norms that would establish criminal liability for encroachment on the honor and dignity of a law enforcement officer. Under martial law, the Verkhovna Rada of Ukraine drew attention to the need to criminalize encroachments on the honor and dignity of servicemen and on March 3, 2022 supplemented the Criminal Code of Ukraine with Article 435-1 «Insult to the honor and dignity of servicemen, threat to servicemen». Insult to the honor and dignity of a serviceman who takes measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression by the Russian Federation. The public danger of encroachments on the honor and dignity of law enforcement officers in the implementation of measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation is no less than similar encroachments on the honor and dignity of servicemen. Objective signs of disrespect for a law enforcement officer directly affect the principles of criminalization of this act. The study of its main and additional objects allows to substantiate the expediency of establishing liability for disrespect for a law enforcement officer in Chapter XV «Criminal offenses against the authority of public authorities, local governments, associations of citizens and criminal offenses against journalists» of the Criminal Code. The analysis of certain features of the objective side of disrespect for a law enforcement officer is the basis for criminalization of only those manifestations of such disrespect, which are accompanied by the commission of other criminal offenses.

Key words: honor of the person, dignity of the person, criminal responsibility, disrespect to the employee of law enforcement agency, principles of criminalization.